

Z ARCHIWUM KLIO

TOM 1

Od starożytności
do średniowiecza

Teksty źródłowe z ćwiczeniami dla liceum i technikum

Wychowanie młodzieży w starożytnej Grecji

A | Wychowanie ateńskie

Platon, *Protagoras*, cyt. za: W. Witwicki, *Platon jako pedagog*,
Nasza Księgarnia, Warszawa 1947, s. 53–54.

Platon (427–347 p.n.e.) – uważany za jednego z największych greckich filozofów; twórca systemu idealistycznego, uczeń Sokratesa (spisał jego nauki), założyciel Akademii; jego dzieła zachowały się w całości, wśród nich m.in. dialogi: *Protagoras* – o cnocie, *Uczta* – o miłości, *Fedon* – o nieśmiertelności duszy, *Państwo*, *Prawa*; uczył, iż mądrość, męstwo, panowanie nad sobą, sprawiedliwość – to klasyczne cztery cnoty człowieka.

Od dziecka małego zaczawszy, aż do końca życia i uczą, i uwagi robią. Skoro tylko ktoś zacznie rozumieć, co się do niego mówi, to już i niania, i matka, i guwerner, i sam ojciec o to wojuje, żeby chłopak był jak najdzielniejszy; przy każdym postępkowi i za każdym słowem uczą i wskazówki dają, że to sprawiedliwe, a to niesprawiedliwe; to piękne, a to haniebne; i to zbożne, a tamto bezbożne; i to rób, a tamtego nie rób. I on, jeśli ma chęć, to słucha. A jeśli nie, wówczas go jak drzewo spaczone i skręcone prostują z pomocą gróźb i kijów. Potem go do szkoły posyłają i znacznie więcej polecają dbać o dobre obyczaje chłopców niż o czytanie i o grę na kitarze. I nauczyciele dbają o to. A kiedy się chłopcy nauczą czytać (...), dają im na ławie szkolnej do ręki dzieła wielkich poetów do czytania i każą się wyuczyć ich na pamięć, a tam są liczne uwagi przecież, liczne opowiadania, opisy i pochwały, i panegiryki¹ dawnych dzielnych mężów, aby się w chłopcu ruszyła ambicja, żeby ich naśladował, żeby się starał zostać takim samym jak oni. (...) Prócz tego, kiedy się chłopcy uczą grać na kitarze, znowu biorą z nimi pieśni dobrych poetów – liryków. (...) Całe przecież życie ludzkie wymaga pewnego taktu i harmonii.

A potem jeszcze zapisują ich na gimnastykę, aby (...) nie musieli ustępować i zmykać z pola (...) zarówno na wojnie, jak w innych czynach. Tak robią ci, którzy mogą najwięcej. A najwięcej mogą najbogatsi. Ich synowie najwcześniej zaczynają uczęszczać do szkoły, a najpóźniej ją opuszczają. A kiedy wyjdą ze szkół, wtedy znowu państwo ich zmusza do nauki praw i do życia zgodnego z prawem (...).

¹ Panegiryk (gr. *panēgyrikós* – „uroczysty”) – utwór okolicznościowy wierszem lub prozą, utrzymany w podniosłej i uroczystej tonacji, będący pochwałą osoby lub wydarzenia.

B | Wychowanie spartańskie

Ksenofont, *Ustrój spartański*, [w:] tegoż, *Wybór pism*, oprac. J. Schnayder, Ossolineum, Wrocław 1966, s. 388, 390–391, 400–401.

Ksenofont (ok. 430 – ok. 355 p.n.e.) – historyk i podróżnik grecki, Ateńczyk, uczeń Sokratesa; autor *Anabasis*, traktującej o wyprawie Greków do Persji; informacje o Sparcie zawarł w dziele *Ustrój spartański*.

I tak (...) wszyscy inni Grecy uważają, że dziewczęta powinny prząść wełnę w odosobnieniu. (...) Natomiast Likurg był zdania, że do dostarczania szat również niewolnicy są dostatecznie uzdolnieni, natomiast dla dziewcząt wolnych najważniejsze jest płodzenie dzieci. Toteż nakazał, aby płeć żeńska ćwiczyła ciało nie mniej niż męska, a następnie wprowadził żeńskie konkurencje w biegu i w okazaniu siły (...).

Natomiast Likurg, zamiast tego, żeby nad każdym [*chłopcem*] z osobna ustanawiać niewolnika jako opiekuna, wyznaczył męża, by miał nad nimi władzę (...). Jego więc upoważnił, aby chłopców gromadził, a gdyby zobaczył, że któryś jest niesforny, by go ostro karał. (...)

Zamiast wydelikacąc stopy noszeniem obuwia, polecił hartować je przez chodzenie boso (...). A zamiast rozpieszczać ich szatami, nakazał się przyzwyczaić do jednej szaty przez cały rok, w przekonaniu, że w ten sposób lepiej się zahartują na zimno i ciepło. (...)

Jak sądzę, każdy wie o tym, że nie z powodu niedostatku kazał im na własną rękę starać się o żywność. Bo jasną jest rzeczą, że ten, kto zamierza kraść, musi i w nocy nie spać, i za dnia oszukiwać, i robić zasadzkę, i mieć w pogotowiu zwiadowców, jeżeli chce coś sobie zabrać. Z tego wszystkiego widać, że tak wychowywał chłopców, chcąc ich uczynić zaradniejszymi w zdobywaniu tego, co niezbędne, i bardziej wojowniczymi. (...)

To również jest godne podziwu u Likurga, że w swym państwie sprawił, iż zaszczytna śmierć wyżej jest ceniona od haniebnego życia. (...) Więc oczywiście mężnym zapewnił szczęśliwe życie, a tchórzów skazał na nieszczęśliwe. Bo w innych państwach, gdy ktoś okaże się tchórzem, to tylko ma miano tchórza; na tym samym rynku handluje tchórz z dzielnym człowiekiem, siedzi z nim i uprawia gimnastykę, jeśli zechce. A w Sparcie każdy wstydziłby się wziąć tchórza na towarzysza stołu, w zapasach na partnera. Nieraz (...) taki zostaje bez stanowiska, a w chórach spychają go na najpodlejsze miejsca, na ulicy zaś musi [*mężnemu*] ustąpić, a z siedzenia nawet przed młodszymi wstawać; (...) wolno mu zostawić ognisko domowe bez żony, a równocześnie za to ponosić musi karę¹, nie może chodzić namaszczony oliwą (...); musi się zgodzić na to, że dzielniejsi od niego wymierzają mu chłostę (...).

¹ Spartanin uznany na polu walki za tchórza nie mógł się żenić.

I Ćwiczenia

Do źródła A

1. Wymień, czego uczyła się młodzież w szkołach ateńskich.
2. Określ główny cel wychowania ateńskiego.
3. Oceń, czy dostęp do nauki był dla wszystkich równy. Odpowiedź uzasadnij.

Do źródła B

1. Wymień cechy charakteru, które chciał kształtować Likurg w młodym pokoleniu. Jaki był cel wychowania chłopców w Sparcie?
2. Ustal, jakie miejsce w społeczeństwie Likurg wyznaczył dziewczętom.
3. Wyjaśnij, co Likurg sądził o kradzieży. Oceń jego opinię.
4. Wy tłumacz, jak społeczeństwo spartańskie rozumiało pojęcie: tchórz. Jak traktowano osoby uznane za tchórzę?

Porównaj źródła A i B

1. Porównaj styl wychowania w Atenach i Sparcie – wskaż podobieństwa i różnice. Jakie miejsce wyznaczono w obu społeczeństwach dziewczętom i chłopcom?
2. Oceń oba systemy wychowawcze. Który z nich – twoim zdaniem – jest lepszy i dlaczego? Odpowiedzi udziel w formie krótkiego wypracowania.
3. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej wykonaj polecenia:
 - a) Przypomnij, co oznacza greckie pojęcie: kalokagatia. Wskaż odpowiedni cytat w źródle A.
 - b) Podaj przykłady z historii starożytnej, kiedy oba modele wychowania greckiego sprawdziły się w praktyce.
 - c) Porównaj zachowanie wojowników spartańskich pod Termopilami z zasadami ich wychowania. Wyciągnij wnioski.
 - d) Wyjaśnij, jak uwarunkowania polityczne wpłynęły na model szkolnictwa i wychowania w Atenach i Sparcie.
 - e) Zastanów się nad relacją między sportem a polityką; poszukaj analogii w XX w.
 - f) Opisz dzień ucznia w greckiej szkole (zob. np. L. Winniczuk, *Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, cz. I, PWN, Warszawa 1988, s. 278–290).

Krzyżacy nad Bałtykiem

M. Strykowski, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, oprac. J. Radziszewska, PIW, Warszawa 1978, s. 189–190, 192.

Maciej Strykowski (ok. 1547 – ok. 1582) – polski historyk, poeta i żołnierz pochodzący z ówczesnego województwa łęczyckiego, dworzanin magnatów litewskich, poseł do Stambułu, autor m.in. dzieł poświęconych historii Litwy: *O początkach, wywodach, dzielnościach...* (1577), napisanego wierszem i prozą po polsku oraz *Kroniki polskiej, litewskiej, żmodzkiej i wszystkiej Rusi...* (1582).

Zdała mi się rzecz potrzebna, abych szerzej co napisał o przyściu Krzyżaków w ty strony, ponieważ wszytka nasza rzecz niżej o ich burdach będzie się toczyła. Naprzód tedy, roku Pańskiego 1160 kupcy z Lubku [*Lubeki*] i z zamorskich krain, którzy dla zysku w rozmaite strony żeglować zwykli, gdy się przybili wiatrem z frasunku w północny port odnogi Morza Bałtyckiego, gdzie teraz w Liflanciech [*w Inflantach*] Dunamund [*Daugavgriva k. Rygi*], obaczyli Łotwę (którzy z Litwą, jakom powiedział, jednego rodu są), lud prosty, leśny i gruby.

A iż pospolicie woszczyny, które z miodów wyciskali, jako insze śmieci z domów wymiatali, tedy Niemcy onych śmieci darmo w okręty nabierając, niewymowny zysk miewali i często zaś w większej liczbie okrętów do Łotwy przyjeżdżali, woszczyny u nich darmo biorąc [*biorąc*], a miody, bydła i skóry, których tam hojność wielka była, lada za co, jako u dzikiego ludu, kupowali albo wymieniali [*wymieniali*]. Tak potym z tymi kupcami niejaki Meinhardus, kapłan z Lubku, mąż świętego żywota do Lifland zajechał, gdzie między ludem prostym rok cały mieszkając, języka się nauczył i zbudowawszy sobie kapliczkę, słowo Boże przepowiedał i do krztu świętego barzo [*bardzo*] wiele pogaństwa nawrócił. A Niemców też co dzień to więcej przybywało, którzy osadę, gdzie dziś Kirholm, na wyspie Dźwiny sobie założyli, a czasu postępkem Meinhardus biskupem liflandzkim był wybran roku Pańskiego 1205. Aż potym Niemcy miasto Rygę poczęli zakładać (...). Po nim zaś był wybran niejaki Albertus (...). A gdy dług śmierci zapłacił, drugi tegoż imienia Albertus na jego stolec arcybiskupi wstąpił, za którego się Łotwa głupia dopiero obaczyła, że Niemcy na ich szyje przybywają i twierdze budują. Przeto porzuciwszy wiarę nowo przyjętą, Litwy sąsiadów na pomoc przyzwali, a Niemców ustawicznie częstymi wojnami najeżdżali. I mało ich już z ziemie swej nie wybili. Aż arcybiskup

rygeński [ryski], przereczony [wzmiankowany] Albertus, do niemieckich krain rozesłał Zakon braci Krzyżaków zbierając pod tytułem rycerzów Chrystusowych. Tych gdy naprzód kilka tysięcy przyciągnęło, wybrał między nimi mistrza pierwszego Wolkwinusa, nadawszy mu (...) trzecią część dochodów rygeńskiego arcybiskupstwa. A nosili na płaszczach białych miecz czerwony [czerwony] z krzyżem. Z tymi tedy arcybiskup poganom mężnie odpierał, a zamki gęste, jak dziś widzimy, zakładał, aż się zmoćnił. (...)

Potym, roku Pańskiego 1234 pruscy Krzyżacy dla gruntowniejszego przeciw poganom Prusom i Litwie odporu zmoćnili się z obydwu stron, a wieczną ligę i uniją z zakonnikami rycerstwa liflandzkiego i mistrzem ich Wolkwinusem uczynili i do swego ich herbu albo znaku przypuścili, iżby obadwa zakony białych płaszczów z czarnym krzyżem używały, ale pod tą kondycją [pod tym warunkiem], aby liflandzki mistrz pruskiemu z swym Zakonem posłuszeństwo czynił i na każdą wyprawę gotów był, które ich zjednoczenie papież Grzegorz Dziewiąty przywilejem z złotą bułą [bullą] potwierdził.

Tak tedy zmoćniwszy się spólną pomocą i ratunkiem książąt rzeskich [z Rzeszy Niemieckiej], posiłkiem do Żmodzi i do Litwy często najeżdżali (...).

I Ćwiczenia

1. Określ rodzaj źródła.
2. Wymień cele, jakie – zdaniem autora – stawiali sobie Niemcy przybywający do Inflant.
3. Oceń, na ile cele te zostały zrealizowane. Odpowiedź uzasadnij.
4. Omów, jak układały się stosunki niemiecko-łotewskie.
5. Określ przybliżoną datę (lata) założenia zakonu w Inflantach. Swoje ustalenia skonfrontuj z wiedzą pozaźródłową.
6. Policz, ilu arcybiskupów ryskich wymienia autor.
7. Oceń, jak silne było chrześcijaństwo na terenach opisanych w źródle. Odpowiedź uzasadnij.
8. Na podstawie źródła i wiedzy pozaźródłowej wykonaj polecenia:
 - a) Podaj pełną nazwę zakonu rycerskiego w Inflantach. Kto został jego sojusznikiem?
 - b) Wyjaśni, w jakich okolicznościach politycznych i militarnych doszło do zawarcia sojuszu i na jakich warunkach.
9. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej wykonaj polecenia:
 - a) Wyjaśnij znaczenie bitwy nad jeziorem Pejpus (1242 r.) dla stron biorących udział w walce.
 - b) Przedstaw postanowienia i skutki pokoju w Dzierzgoniu (1249 r.).
 - c) Przedstaw rozwój panowania krzyżackiego nad Bałtykiem w XIII–XIV w.
 - d) Przedstaw zmiany przynależności państwowej Inflant od XIII do XVIII w.
 - e) Podaj trzy przykłady postawy książąt polskich wobec zakonu krzyżackiego w XIII w.
 - f) Omów rolę Lubeki w średniowiecznym handlu europejskim.

WWW.GHO.PL

Z *Archiwum Klio* to pierwsza książka z 3-tomowej serii ćwiczeń ze źródłami historycznymi dla uczniów przygotowujących się do matury z historii, zarówno na poziomie podstawowym, jak i rozszerzonym. Znajdują się tu przede wszystkim teksty źródłowe, ale także źródła ikonograficzne i kartograficzne. Każdy tekst opatrzony został obfitym zestawem ćwiczeń kształcących umiejętność pracy ze źródłami. Seria przeznaczona jest do samodzielnej nauki oraz do pracy na lekcji pod kierunkiem nauczyciela.

- TOM 1 *Od starożytności do średniowiecza*
- TOM 2 *Od XV w. do kongresu wiedeńskiego*
- TOM 3 *XIX i XX w.*

GDAŃSKIE WYDAWNICTWO
OŚWIATOWE